

Bir İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programının Üniversite Öğrencilerinin Denetim Odağı Düzeylerine Etkisi

Mehmet E. SARDOĞAN, Canani KAYGUSUZ, & T. Fikret KARAHAN*

Özet – Bu araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen 10 oturumluk insan ilişkileri beceri eğitimi programının, üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma grubu, 2005-2006 öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören ve programa gönüllü olarak katılmak isteyen 32 öğrenciden oluşturulmuştur. Araştırma deseni olarak deney ve kontrol grublu ön-test son-test izleme modeli kullanılmış ve 16 birey deney, 16 birey de kontrol grubuna alınmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin denetim odağı düzeyleri Rotter (1966) tarafından geliştirilen ve Dağ tarafından 1991 yılında Türkiye uyarlaması yapılan Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği [RİDKOÖ] ile ölçülmüştür. Verilerin analizinde *Mann Whitney U* testi ve *Wilcoxon* işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Araştırma bulguları; 10 oturumluk İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Son-test uygulamasından üç ay sonra yapılan izleme çalışmasında, deney grubunda yer alan bireylerin RİDKOÖ son-test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç, insan ilişkileri beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkilerinin kalıcı olabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar kelimeler: İnsan ilişkileri beceri eğitimi programı, denetim odağı, üniversite öğrencisi.

Abstract – The Effect of Human Relations Skill Training Program for University Students on the Locus of Control Levels – In this research, the effect of 10-session human relations skill training program which was developed by the researcher, on the locus of control levels of university students has been investigated. The study group included total 32 students voluntary students who were studying in Ondokuz Mayıs University in 2005-2006. Pre-test post-test with control group follow model was used as research design, in which 16 people were in experimental group and 16 people were in the control group. Locus of control levels of the participants was gathered with Rotter's (1966) Internal-External Locus of Control Scale and which was adapted to Turkish culture by Dağ (1991). Mann Whitney U test and Wilcoxon matched-pairs signed ranks test was used in the data analysis. The results showed that 10-session Human Relations Skill Training Program was significant on the locus of control levels of university students. The findings of the study indicate that the 10-session human relations skill training program has been effective on the locus of control levels of university students. The data collected demonstrate that the human relations skills training may have permanent effects on the locus of control levels of university students.

Key words: Human Relations Skill Training Program, locus of control, university students.

* Mehmet E. Sardoğan, Canani Kaygusuz ve T. Fikret Karahan; Yrd. Doç. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Samsun. <sardogan@omu.edu.tr>, <tfikretkarahan@hotmail.com>, <cankaygusuz@yahoo.com>.

Giriş

Denetim odağı; bireyin iyi ya da kötü olarak kendisini etkileyen olayları kendi yetenekleri, özellikleri kaderi ya da güçlü olan başka insanlar gibi değişkenlere bağlama eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Kendilerini etkileyen olayların, daha çok kendi denetimlerinde olduğu inancını taşıyan bireyler içten denetimli; yaşamlarını daha çok kendileri dışındaki güçlerin denetiminde olduğu inancını taşıyan bireyler ise dıştan denetimli olarak nitelendirilmektedir (Rotter, 1966). Başka bir deyişle denetim odağı; yaşam boyunca ortaya çıkan her türlü olumlu ya da olumsuz yaşantı üzerinde bireyin kendisinin ya da kendisi dışındaki güçlerin etkili olduğuna ilişkin bireysel inancını ifade etmektedir. İçten denetim, yaşantılar üzerinde kişisel kontrolün bulunabildiğini ifade ederken, dıştan denetim ise birey dışındaki örneğin; şans, başka insanlar, Tanrı, kader gibi değişkenlerin yaşantılar üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. İçten denetimli bireylerde, yaşantıların sonuçlarında kendi davranışlarının etkili olduğu inancı ve beklentisi egemen durumdadır (Wong-McDonald ve Gorsuch, 2004).

Kendi yaşamlarını daha çok kendilerinin kontrol edebileceklerine inanan içten denetimli bireyler, şimdiki ve gelecekteki davranışları üzerinde daha etkili olmaktadır. Bu bireyler; başarı ve başarısızlıklarının nedenlerini kendi özelliklerine yüklemekte, çevreyle ilişkilerini geliştirmek için daha çok girişimde bulunmakta ve genel olarak kendi yetenek ve başarılarıyla daha çok ilgilenmektedirler (Rotter, Change ve Phares, 1972). Dıştan denetimli bireyler ise davranışlarının sonuçlarını ya da başarısızlığı, şansının ya da kendisinin kontrol edemediği dış koşulların sonucu olarak algılamaktadırlar. Bu durum özellikle öğrencilerde çok somut bir biçimde gözlenmektedir. Öğrenciler başarısızlığı ya kendi çabalarının yetersiz oluşu gibi iç denetimli ya da şans, öğretmen, vb. gibi dış denetimli değişkenlere bağlamaktadırlar (Lamont, Richard ve James, 2003).

Denetim odağı üzerine yapılan ilk deneysel araştırmalar (Phares, 1957; James ve Rotter, 1958) daha çok bireylerin beklentilerinin beceri koşuluna mı yoksa şans koşuluna mı bağlı olarak ortaya çıktığını, yani beklentilerin nasıl oluştuğunu açıklamaya yönelmiştir. Rotter (1966) denetim odağını sosyal öğrenme kuramı içinde ele alarak ve bu çalışmalara dayanarak; pekiştireçlerin bireylerin davranışlarına bağlı olarak ortaya çıktığı durumlarda bireylerin içten denetim geliştirdiğini, pekiştireçlerin bireyin davranışlarının sonucuna bağlı olmaksızın rastgele ortaya çıktığı durumlarda ise bireylerin dıştan denetim geliştirdiğini belirtmiştir.

Yapılan araştırmalar; içten denetimli bireylerin şansa daha az inandıklarını ve diğer yandan kendilerini de daha sağlıklı hissettiklerini (Ozolins ve Stenstrom, 2003), başa çıkma becerilerinin daha yüksek olduğunu ve bilinçli beslenme eğiliminde olduklarını (Elise ve diğerleri, 1998), içsel kaynaklı motivasyonun yüksek düzeyde olduğunu (Fazey ve Fazey, 2001), verilen ödev ya da görevleri daha erken başlayıp daha erken bitirdiklerini ve dıştan denetimli bireylere göre akademik başarılarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Jansenn ve Carton, 1999; Park ve Kim, 1998). Ayrıca

Goodman, Cooley, Sewel ve Leavitt, (1982) yaptıkları araştırmada, şizofreni ve depresyon tanısı almış kadınların normal kadınlara göre daha dıştan denetimli ve özsayıgı düzeylerinin de daha düşük olduğunu saptamışlardır. Dıştan denetimli bireyler üzerine yapılan diğer araştırmalar ise dıştan denetimli bireylerde içten denetimlilere göre kaygının ve başkalarını güçlü görme eğiliminin daha yüksek olduğunu (Frazier ve Waid, 1999), dıştan denetimli erkeklerin içten denetimli erkeklere göre daha saldırgan olduklarını (Osterman ve diğerleri, 1999), dıştan denetimli bireylerin çeşitli konularda yeteneklerini daha az ortaya koyma eğiliminde olduklarını, çaresizlik duygularını daha fazla yaşadıklarını, başarı beklentilerinin ve özsayıgı düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Davies, 1982). Diğer yandan Spector ve arkadaşları (2004), Asya toplumlarında yaşayan bireylerin Amerikan toplumunda yaşayan bireylere göre dıştan denetimli davranışları daha çok sergilediklerini saptamışlardır. Türkiye’de denetim odağı üzerine yapılan araştırmaların bulguları; dıştan denetimli bireylerin özsayıgı düzeylerinin içten denetimli bireylere göre daha düşük olduğunu (Onur, 2003), içten denetimli bireylerin akademik başarı düzeylerinin dıştan denetimlilere göre daha yüksek olduğunu (Çelik, 1995) saptamışlardır. Bir başka araştırmada ise dıştan denetimlilik eğilimi yükseldikçe problem çözmede kendini yetersiz algılama eğiliminin de yükseldiği (Malki, 1998) saptanmıştır. Diğer yandan Martin ve arkadaşları (2005) yaptıkları araştırmada, denetim odağının insan ilişkilerinde ve sosyal beceriler üzerinde etkili olduğunu, dıştan denetimli bireylerin insan ilişkilerinde daha yetersiz ve sosyal becerilerinin de daha zayıf olduğunu saptamışlardır. Libert ve arkadaşlarının (2003) yaptığı araştırmada da benzer biçimde; dıştan denetimli hekimlerin iletişim becerilerinin içten denetimli hekimlere göre daha zayıf olduğu saptanmıştır. Dönmez (1984) de benzer biçimde içten denetimli bireylerin kişilerarası ilişkilerde daha rahat ve başarılı olduklarını, toplumsal etkinliklere katılmaya ve başkalarına yardım etmeye daha yatkın olduklarını rapor etmektedir. Yukarıda verilen araştırma bulgularına dayanarak dıştan denetimli bireylerin insan ilişkileri becerileri açısından içten denetimli bireylere göre; iletişim sürecinde başka bireylerden bağımsız olarak duygu ve düşüncelerini ortaya koymada, paylaşmada ve eleştiri yapabilmeye daha yetersiz oldukları ileri sürülebilir.

Yukarıda yapılan açıklamalara dayalı olarak bu araştırmada, denetim odağının bireyin içinde bulunduğu koşulların etkisi altında değişme eğilimi içinde olduğu düşüncesinden hareket edilmiş ve insan ilişkileri beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen insan ilişkileri beceri eğitimi programının; üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma; insan ilişkileri beceri eğitimi programının üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik, ön-test son-test izleme kontrol gruplu deneysel bir çalışmadır.

Araştırmaya Katılan Bireyler

Araştırmada; 2005-2006 öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve insan ilişkileri beceri eğitimi programına gönüllü olarak belirlenen gün ve saatlerde katılabileceğini belirten 147 öğrenciye Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği [RİDKOÖ] uygulanmıştır. Uygulama sonucunda RİDKOÖ puanları, diğerlerine göre daha yüksek olan öğrencilerden 32 kişilik bir çalışma grubu seçilmiştir. Daha sonra araştırmanın gruplarını oluşturma amacıyla 16 kişilik deney ve 16 kişilik kontrol grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın grupları oluşturulduktan sonra deney grubuna 10 oturum boyunca insan ilişkileri beceri eğitimi verilmiş, bu süre içinde kontrol grubuna herhangi bir işlem yapılmamıştır. Deney grubunda program sonlandırıldıktan sonra, kontrol grubu ile eş zamanlı olarak son-test ölçümleri yapılmış olup, kontrol grubuna 2007 yılı içinde beceri eğitimi programının uygulanacağı açıklaması yapılmıştır. Deney grubundaki öğrencilerin 9'u kız 7'si erkek olup yaşları 19-24 arasında değişmektedir. Kontrol grubu ise yaşları 18-23 arasında değişen 6 kız 10 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Deney ve kontrol gruplarının, RİDKOÖ puanları açısından denk olup olmadığını test edebilme amacıyla verilere *Mann Whitney U* testi uygulanmış ve bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Rotter İç-Dış Kontrol Ölçeği (RİDKOÖ)

Rotter tarafından (1966) geliştirilen ölçek, 29 maddeden oluşmakta ve en az ortaöğretimden geçmiş bireylere uygulanmaktadır. Ölçek bireylerin genellenmiş kontrol beklentilerinin içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumu, pekiştiricilerin bireyin kendi içindeki ya da dışındaki güçlerin (örneğin; şans, kader gibi) kontrolünde olduğuna dair sahip oldukları inanç ve beklentilerini ölçmektedir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında; madde toplam puan korelasyonlarının 0,11 ile 0,48 arasında değiştiği, iki-yarı test güvenilirlik katsayılarının 0,65 ile 0,79 arasında değiştiği, test-tekrar test yöntemiyle güvenilirlik katsayısının ise 0,49 ile 0,83 arasında değiştiği saptanmıştır. Goodman ve Waters 1987 yılında ölçeğin iç tutarlılığını 0,77 olarak hesaplamıştır. Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında ise diğer kontrol odağı ölçekleriyle 0,25 ile 0,55 arasında değişen korelasyonlar hesaplanmıştır. Ölçeğin Türkiye uyarlaması 1991 yılında Dağ (1991) tarafından yapılmış olup, *Cronbach alpha* iç tutarlılık katsayısı

Tablo 1: *Deney ve Kontrol Grubuna Alınan Öğrencilerin RİDKOÖ Ön-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları*

Gruplar	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Deney	16	15,88	254,00	118,00	0,703
Kontrol	16	17,13	274,00		p>0,05

0,71, KR-20 güvenirlik katsayısı 0,68, test-tekrar test güvenirliği ise 0,83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik çalışmasında ise; Temel Bileşenler Analizi sonucunda, toplam varyansın % 47.7'sini açıklayabilen 7 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler; (1) şans kontrolü eksikliği, (2) siyasal olaylarda dış kontrol, (3) şans kontrolü, (4) okul başarısı kontrolü eksikliği, (5) kişiler arası ilişkilerde kontrol eksikliği, (6) kadercilik inancı, (7) siyasal olaylarda kontrol eksikliği olarak belirlenmiştir. Ören (1989) yaptığı çalışmada Kişisel Yönelim Envanteri'nin bir alt ölçeği olan "desteği içten alma" boyutunu kullanarak her iki testten alınan puanlar arasındaki korelasyonu 0,51 olarak hesaplamıştır. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-23 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar dıştan denetimliliği göstermektedir. Toplam 29 maddeden oluşan ölçeğin 6 maddesinin boş olması nedeniyle toplam 23 madde değerlendirmeye girmektedir. Her maddenin bir boyutu içsel denetimli olmayı ölçerken, diğeri dışsal denetimli olmayı ölçmektedir. Zorunlu seçim sistemine dayalı olarak yanıtlanan ölçekte, her bir cevaplayıcı 23 maddenin (a) ya da (b) boyutunu cevaplama şansına sahiptir (Savaşır ve Şahin, 1997).

İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı

Araştırmanın bağımsız değişkeni, ön-test ve son-test uygulamaları arasında gerçekleştirilen grup yaşantısına dayalı 10 oturumlu İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'dır. Program araştırmacılar tarafından eklektik bir yaklaşımla bir çok kaynaktan yararlanılarak geliştirilmiştir (Reece ve Brandt, 1990; Egan, 1977; Nelson-Jones, 1986; Schanake, 1990; Stahlhut ve Hawkes, 1994; Nutter ve Boland, 1982; Stitt ve Stitt, 1990; Scott, 1988; Dowd ve Chick, 1982; Women's Institute of the Southeast, 1983; Egan, 1994). Program, her hafta sonu yaklaşık iki saatlik oturumlar şeklinde 10 oturumda gerçekleştirilmiştir.

İlk oturumda üyeler arasında tanışma, oturumlara devam ve grubun işleyişi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonraki oturumlarda ise etkin dinleme becerisini kullanabilme, ben dili kullanma, somut olabilme ve soyut ifadelerden kaçınma, başkalarının beden dilini anlayabilme, empati kurabilme ve gerekli durumlarda empatik yüzleştirme yapabilme, kabul, anlayış ve saygı ifade eden tepkiler verebilme, bilgiye dayalı-akılcı karar verme becerisini kazanabilme, içtenlik ifade eden tepkiler verebilme ve duygularını ifade edebilme, eleştiriye karşı dayanıklılık,

kendisine yöneltilen eleştiriyi akılcı bir şekilde değerlendirebilme, karşı eleştiri geliştirebilme, gerekli gördüğünde özeleştiri yapabilme gibi etkinliklere yer verilmiştir. Daha sonrada üyelerle birlikte programın değerlendirmesi yapılarak üyelerin grup yaşantısı ile ilgili duyguları paylaşılmış, grupta öğrenilen becerilerle ilgili ödevlendirme yapılarak programa son verilmiştir.

Oturumlarda beceri ile ilgili yapılandırılmış bilgi sunma, beceri ile ilgili yaşantıya ve senaryoya dayalı rol oynama ve beceri ile ilgili ödevlendirme gibi uygulamalara yer verilmiştir. Ayrıca her oturumda ele alınan beceri ile ilgili grup üyelerine eş zamanlı olarak uygulama yaptırılmış ve duyguları paylaşılmıştır. Her oturumdan sonra ise kazandıkları beceriyi günlük yaşantıya aktarmaları doğrultusunda ödevlendirme yapılmış ve bir sonraki oturumda yaşantıları paylaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde *Mann Whitney U* testi ve *Wilcoxon* işaretli sıralar testi kullanılmış olup, SPSS 11.0 paket programından yararlanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında ise 0.05 anlamlılık düzeyi üst değer olarak alınmıştır.

Bulgular

Deney grubu ile kontrol grubunun RİDKOÖ son-test puanları arasında fark olup olmadığını incelemek amacıyla verilere *Mann Whitney U* testi uygulanmış ve bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de yer alan istatistiksel veriler; deney ve kontrol grubundaki bireylerin RİDKOÖ son-test puanları arasındaki farkın, deney grubu lehine 0.001 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir (deney son-test $\bar{X}=7,75$, $ss=1,57$; kontrol son-test $\bar{X}=12,25$, $ss=2,62$).

Deney grubunda yer alan öğrencilerin RİDKOÖ ön-test ve son-test puanları arasında fark olup olmadığını incelemek amacıyla veriler üzerinde *Wilcoxon* işaretli sıralar testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3’te yer alan istatistiksel veriler, deney grubunda yer alan öğrencilerin RİDKOÖ ön-test ve son-test puanları arasındaki farklılığın, son-test uygulaması lehine 0.01 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir (deney ön-test $\bar{X}=11,68$, $ss=2,82$; deney son-test $\bar{X}=7,75$, $ss=1,57$).

Deney grubunda yer alan öğrencilerin RİDKOÖ son-test puanları ile üç ay sonra uygulanan RİDKOÖ izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını inceleme amacıyla veriler üzerinde *Wilcoxon* işaretli sıralar testi uygulanmış ve bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Grubunda Bulunan Öğrencilerin RİDKOÖ Son-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Deney	16	9,41	150,50	14,500	0,000
Kontrol	16	23,59	377,50		p<0,001

Tablo 3: Deney Grubunda Bulunan Öğrencilerin RİDKOÖ Ön-test ve Son-test Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son-test Ön-test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	13	8,85	115,00	3,129	0,002
Pozitif sıra	2	2,50	5,00		(p>0,01)
Eşit	1				

Tablo 4: Deney Grubunda Bulunan Öğrencilerin RİDKOÖ Son-test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

İzleme testi Son-test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	2	4,25	8,50	1,718	0,086
Pozitif sıra	7	5,21	36,50		(p>0,05)
Eşit	7				

Tablo 4'te yer alan istatistiksel veriler, deney grubunda yer alan öğrencilerin RİDKOÖ son-test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir (son-test $\bar{X}=7,75$, $ss=1,57$; izleme testi $\bar{X}=8,31$, $ss=1,07$).

Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada, denetim odağının insan ilişkilerinde ve sosyal beceriler üzerinde etkili olduğu, dıştan denetimli bireylerin insan ilişkilerinde daha yetersiz ve sosyal becerilerinin de daha zayıf olduğu düşüncesinden hareket edilmiştir (Martin ve arkadaşları, 2005). Bu düşünceden hareket edilerek araştırmacılar tarafından geliştirilen İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın, üniversite öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla dıştan denetimlilik eğilimine sahip bireylerden, on altışar kişilik deney ve kontrol grupları oluşturulmuş ve deney grubunda yer alan bireylere on hafta boyunca, haftada iki saatlik oturumlar şeklinde insan ilişkileri beceri eğitimi verilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular; İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'na katılan öğrencilerin denetim odağı düzeylerinde, programa katılmayan öğrencilere göre içten denetimlilik doğrultusunda anlamlı düzeyde değişme olduğunu göstermektedir. Program kapsamında deney grubunda bulunan öğrencilere; iletişimde etkin dinleme becerisini kullanabilme, ben dili kullanma, somut olabilme ve soyut ifadelerden kaçınma, başkalarının beden dilini anlayabilme, iletişim kurduğu bireylerle empati kurabilme ve gerekli durumlarda empatik yüzleştirme yapabilme, kabul, anlayış ve saygı ifade eden tepkiler verebilme, bilgiye dayalı-akılcı karar verme becerisini kazanabilme, içtenlik ifade eden tepkiler verebilme ve duygularını ifade edebilme, eleştiriye karşı dayanıklılık, kendisine yöneltilen eleştiriye akılcı bir şekilde değerlendirebilme, karşı eleştiri geliştirebilme, gerekli gördüğünde öz-eleştiri yapabilme gibi becerileri kazanmaları amacıyla uygulamalar yapılmıştır. Oturumlar süresince, duygu ve düşüncelerini somut bir biçimde ifade edebilme, empatik yüzleştirme yapabilme, olumsuz eleştirileri objektif bir biçimde değerlendirebilme, öfkelenmeden karşı eleştiri ve gerekli gördüğünde özeleştiri yapabilme gibi becerilerle ilgili etkinliklerde grup üyelerinin güçlük yaşadığı gözlenmiştir. Bu uygulamaların deney grubunda bulunan öğrencilerde içten denetimliliğin gelişmesinde etkili olduğu ileri sürülebilir. Başka bir deyişle bu uygulamaların, deney grubunda yer alan bireylere insan ilişkilerinde kendi istek, duygu ve düşünceleri doğrultusunda davranmaları için gerekli olan becerilerin kazandırılmasını sağladığı belirtilebilir. Son-test uygulamasından üç ay sonra yapılan izleme çalışmasında ise deney grubunda yer alan bireylerin RİDKOÖ son-test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç, deney grubunda yer alan bireylerin denetim odağı düzeylerinde içten denetimliliğe doğru yönelen olumlu değişimin kalıcı olabileceğini düşündürmektedir.

Yeşilyaprak (1990), denetim odağını değiştirmeye dönük araştırmaların beceri eğitimi vermeye, kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmeye ve davranış ile sonuç arasındaki ilişkiyi göstermeye yönelik olduğunu rapor etmektedir. Yeşilyaprak ayrıca edilgen insan-edilgen toplum probleminin aşılması açısından da içsel denetimli bireylerin yetiştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Diğer bir araştırmasında ise Yeşilyaprak (1989), içten denetimli bireylerin toplumsal ilişkilerde daha aktif ve girişimci olduklarını belirtmektedir. Toplumsal ilişkilerde aktif ve girişimci olabilmek için temel insan ilişkileri ve iletişim becerilerine sahip olma zorunluluğunu burada vurgulamak gerekir. Bu açıdan ele alındığında dıştan denetimlilik eğilimi yüksek olan üniversite öğrencilerinin, henüz üniversiteden mezun olmadan içten denetimlilik eğiliminin güçlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Denetim odağını değiştirmeye yönelik araştırmalar incelendiğinde, bazılarında denetim odağını değiştirmek amacıyla geliştirilen programların etkili olmadığı (Özyürek, 1992), bazılarında ise bu araştırmanın bulgularına benzer şekilde programların etkili olduğu (Karagözoğlu, 1997; Dönmez, 1984) görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan grubun özelliklerinden

kaynaklanıyor olabileceği gibi, denetim odağını değiştirmeye yönelik olarak hazırlanan programın içeriğinden ve yapısından da kaynaklanıyor olabilir.

Ayrıca bu araştırmanın bulguları, değişik örneklerde insan ilişkileri beceri eğitimi konusunda yapılan araştırmaların bulguları (Hall, Hall ve Abacı, 1997; Aladağ, 1998; Sardoğan, 1998; Bulach, 2001; Sardoğan ve Karahan, 2005) ile de benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak; belirli bir programa yönelik olarak verilen insan ilişkileri becerileri eğitiminin, bireylerde davranış değişikliği oluşturulmasında etkili olduğu ileri sürülebilir. Bu araştırmada İnsan İlişkileri Becerileri Eğitimi Programı'na katılan üniversite öğrencilerinin içten denetimli davranış sergileme doğrultusunda yeni ve işlevsel beceriler kazandıkları gözlenmiştir.

Araştırmada ulaşılan bu sonuç doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

1- Dıştan denetimlilik eğilimi yüksek olan üniversite öğrencilerine beceri kazandırmaya yönelik kişisel gelişim programları yaygınlaştırılarak uygulamaya konulmalıdır.

2- Araştırmacılar tarafından üniversite öğrencilerine yönelik olarak geliştirilen İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın, lise öğrencilerinin denetim odağı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye dönük karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aladağ, M. (1998). *The effect of human relations training program on developing interpersonal styles of university students*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Bulach, R.C. (2001). The impact of human relations training on levels of openness and trust. *Research for Educational Reform*, 8 (4), 45-57.
- Çelik, H. (1995). *Üniversite öğrencilerinin denetim odağının üniversite tercih sıralamasına ve başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Davies, G. M. (1982). Perceived self-efficacy outcome expectancies and negative mood states and stage real disease. *Journal of Abnormal Psychology*, 91, 241-244.
- Dowd, E. T. ve Chick, J. M. (1982). *Level I human relations skills for the occupational specialist working with groups*. Competency Based Modular Series. Florida State University, Tallahassee, Center for Studies Vocational Education.
- Dönmez, A. (1984). Belirli toplumsal durumların algılanmasında denetim odağının etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 146-148.
- Egan, G. (1977). *You and me*. California. Brooks/Cole Publishing Company.
- Egan, G. (1994). *Yardım becerileri alıştırmaları* (Çev. Akkoyun, F.). Ankara: Form Ofset.
- Elise, R.H. ve diğerleri (1998). Adolescent health: The relationship between health locus of control, beliefs and behavior. *Guidance and Counseling*, 13(3), 23-31.

- Fazey, D.M.A. ve Fazey, J.A. (2001). The potential for autonomy in learning: Perceptions of competence, motivation and locus of control in first-year undergraduate students. *Studies in Higher Education*, 26(3), 345-361.
- Frazier, L.D. ve Waid, L.D. (1999). Influences on anxiety in later life: The role of health status, health perceptions and health locus of control. *Aging and Mental Health*, 3(3), 213-220.
- Goodman, J. H., Cooley, E. L., Sewel, D. R., ve Leavitt, N. (1982). Locus of control and self-esteem in depressed, low income African-American women. *Community Mental Health Journal*, 30(3), 259-269.
- Hall, E., Hall, C. ve Abaci, R. (1997). The effect of human relations training on reported teacher stress, pupil control ideology and locus of control. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 483-496.
- James, W., ve Rotter, J.B. (1958). Portical and %100 reinforcement under chence and skill Condition. *Journal of Experimental Psychology*, 55, 397-403.
- Jansenn, T. ve Carton, J.S. (1999). The effect of locus of control and task difficulty on procrastination. *The Journal of Genetic Psychology*, 160(4), 436-442.
- Karagözoğlu, C. (1997). *11-14 yaş grubu sporcularda grupla psikolojik danışmanın kontrol odağına etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Lamont, A.F., Richard, M.H. ve James, M. (2003). Effects of locus of control on African American high school seniors educational aspirations: Implications for preservice and inservice high school teachers and counselors. *High School Journal*, 87(1), 2-16.
- Libert, Y. ve Diğerleri, (2003). Impact of medical specialists locus of control on communication skills in oncological interviews. *British Journal of Cancer*, 88, 502-509.
- Malki, R. (1998). *Davranışlarda iç-dış kontrol odağı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Martin, R. ve Diğerleri, (2005). The role of leader-member exchanges in mediating the relationship between locus of control and work reactions. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 141-147.
- Nelson-Jones, R. (1986) *Human relationship skills*. Norwich: Typeset by Paston Press.
- Nutter, J.B. ve Boland, J.M. (1982). *Human relations skills in individual interactions for the occupational specialist*. Competency Based Modular Series. Florida State University, Tallahassee, Center for Studies Vocational Education.
- Onur, M. (2003). *Üniversite öğrencilerinin yabancı dil başarısının yabancı dil öğrenmeye ilişkin tutum, özsaygı ve denetim odağı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Osterman, K. ve diğerleri (1999). Locus of control and three types of aggression. *Agressive Behaviour*, 25, 61-65.
- Ozolins, A.R. ve Stenstrom, U. (2003). Validation of health locus of control patterns in Swedish adolescent. *Adolescence*, 38(152), 650-658.
- Özyürek, D. (1992). *Denetim odağını etkilemeye dönük deneysel bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Park, Y. ve Kim, U. (1998). Locus of control, attributional style and academic achievement: comparative analysis of Korean, Korean-Chinese and Chinese Students. *Asian Journal of Social Psychology*, 1, 191-208.

- Phares, E.J. (1957). Expectancy changes in skill and chance situation. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 54, 339-342.
- Reece, B.L. ve Brandt, R. (1990). *Human relations principles and practices*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1-28.
- Rotter, J.B., Change, J.E. & Phares, E.J. (1972). *Applications of social learning theory of personality*. New York: Hold Rinehart and Winston, Inc.
- Sardoğan, M.E. (1998). *Florida insan ilişkileri becerileri eğitimi modelinin grup üyelerinin kaygı, yalnızlık, atılganlık, kendini açma ve empatik beceri düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Sardoğan, M.E. ve Karahan, T.F. (2005). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri eğitimi programı'nın evli bireylerin evlilik uyum düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 89-102.
- Savaşır, I., ve Şahin, N.H. (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Schanake, M.E. (1990). *Human relations*. Ohio: Merrill Publishing Company.
- Scott, B. (1988). *Interpersonal communications: A human relations practicum. training module viii. desegregation assistance center-south central collaborative*. San Antonio: Intercultural Development Research Association.
- Spector, P.E. ve diğerleri, (2004). Eastern versus western control beliefs at work: an investigation of secondary control, socioinstrumental control and work locus of control in China and the US. *Applied Psychology. An International Review*, 53(1), 38-60.
- Stahlhut, R. ve Hawkes, R. (1994). *Human relations training for students teachers*. A paper presented Association of Teacher Educators 74 th Annual Meeting. Atlanta: GA Feb, 12-16.
- Stitt, B. ve Stitt, T. (1990). *Human relations skills: Activity to increase life and career successes for women*. Educational Resources Information Center.
- Women's Institute of the Southeast. (1983). *Transitional black women's project: Human relations training handbook*. Women's Educational Equity Act Program. Atlanta, Atlanta Uni. Center.
- Wong-McDonald, A. ve Gorsuch, R. L. (2004). A multivariate theory of god concept, religious motivation, locus of control, coping and spiritual well-being. *Journal of Psychology and Theology*, 32(4), 318-334.
- Yeşilyaprak, B. (1989). *Ana-baba tutumlarının kişilik gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırma*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Yeşilyaprak, B. (1990). Denetim odağının belirleyicileri ve değişimine ilişkin araştırmalar: Bir eleştirel değerlendirme. *Psikoloji Dergisi*, 7(25), 41-52.